

Зміни у позові, мирова угода та судові рішення: переваги і недоліки

М. О. Ткаченко,
аспірантка кафедри нотаріального
та виконавчого процесу і адвокатури
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Розглядаються деякі аспекти реалізації сторонами спору спеціальних прав та процесуальних засобів, таких, як збільшення або зменшення розміру позовних вимог, відмова від позову, визнання позову повністю або частково, а також перспектива укладення мирової угоди. Аналізуються переваги та недоліки вказаних прав та засобів у порівнянні між собою.

Ключові слова: позов, зміна позову, мирова угода, судові рішення, цивільний процес.

Ткаченко М.О. Изменения в иске, мировое соглашение и судебное решение: преимущества и недостатки

Рассматриваются некоторые аспекты реализации сторонами спора специальных прав и процессуальных средств, таких, как увеличение или уменьшение размера исковых требований, отказ от иска, признание иска полностью или частично, а также перспектива заключения мирового соглашения. Анализируются преимущества и недостатки указанных прав и средств в сравнении между собой.

Ключевые слова: иск, изменение иска, мировое соглашение, судебное решение, гражданский процесс.

Tkachenko Mariia. Changes in lawsuit, settlement agreement and judicial decision: advantages and disadvantages

The article is devoted to some aspects of the implementation by parties to the dispute of special rights and procedural means, such as increasing or reducing the size of claims, rejecting a claim, recognizing a claim in full or in part, as well as the prospect of concluding an settlement agreement. The advantages and disadvantages of these rights and means in comparison with each other are considered.

Keywords: claim, change of claim, settlement agreement, judicial decision, civil process.

Процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у цивільній справі (ст.27 Цивільного процесуального кодексу України - далі ЦПК), з великою вірогідністю можна розкласти на тактичні й стратегічні, що зумовлене їх значенням для досягнення остаточного результату розгляду

© Ткаченко Марія Олегівна – аспірантка кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету імені Тараса Шевченка

справи, який за загальним правилом полягає в ухваленні судового рішення. Такі права, як брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення суду, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб, на нашу думку, слід розглядати як тактичні засоби боротьби з процесуальним противником. Одночасно такі права та обов'язки також слід розцінювати як засоби позитивного впливу на позицію суду щодо вирішення справи на користь тієї чи іншої сторони. Тобто процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, що визначені у ст. 27 ЦПК, мають бути спрямовані на виконання кожною стороною такого стратегічного завдання, як доведення суду правомірності своєї правової позиції. Так, у ч. 3 ст. 10 ЦПК встановлено обов'язок сторін довести суду ті обставини, на які вони посилаються відповідно як на підставу своїх вимог або заперечень. Але дана норма законодавства значно спрощує правові засади сучасного цивільного судочинства. Наявність або відсутність певних юридичних обставин визначається на підставі доказів, але права та відповідні їм обов'язки мають доводитися сторонами в широкому значенні цього терміна, не тільки за допомогою доказів, а й доводів, аргументів, контрдоводів тощо, про що зазначають деякі українські вчені¹. Саме тому процес доведення можна розцінювати як стратегію цивільного судочинства, якому підпорядкований процес доказування.

Крім загальних прав, сторони наділяються також комплексом спеціальних прав (ст. 31 ЦПК), до яких, зокрема, належить право сторін на укладення ними мирової угоди. Коли ж відповідно до ст. 31 ЦПК позивач збільшує або зменшує розмір позовних вимог, відмовляється від позову, а відповідач визнає позов повністю або частково, то відбуваються стратегічні перебудови правових позицій сторін у справі. Реалізація сторонами перелічених спеціальних прав та процесуальних засобів, за допомогою яких це відбувається, зумовлена певним сенсом та певними причинами. Наприклад, якщо можна зрозуміти причину збільшення позовних вимог, то навіщо їх зменшувати, коли суд може й без їх зменшення задовольнити позов частково. Але оптимізація розміру позовних вимог має відбуватися з урахуванням реальних обставин справи та можливості підтвердити їх існування, враховуючи при цьому позицію протилежної сторони та багато інших факторів.

¹ *Фурса С.Я., Цюра Т.В.* Докази та доказування в цивільному процесі. Київ: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2005. С.13-14; *Фурса С.Я., Фурса Є.І.* Цивільний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. У 2 т. / За заг. ред. С.Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С.Я.: Кнт, 2010. Т.1. С.308-309; *Фурса С.Я., Фурса Є.І.* Цивільний процес. Академічний курс: підручник Київ: Видавець С.Я.: КНТ, 2009. С.320-322; *Фурса С.Я.* Загальнотеоретичні передумови доведення та доказування у сучасному цивільному процесі України: матеріальний та процесуальний аспект // Нотаріат Адвокатура Суд. 2009. № 3 (53); *Кучер Т.М.* Теорія доведення в цивілістичному процесі: автореф. дис. ... доктор. юрид. наук. Київ, 2017. 40 с.

Схема ж діяльності деяких адвокатів зводиться до залякування опонента досить великим розміром позову, щоб у наступному була можливість «торгуватися», але відправною крапкою таких торгів буде сума заявленого позову. При цьому такий позов свідомо пред'являється без сплати судового збору, а потім може бути зменшений до оптимального розміру. Щодо збільшення позовних вимог, то така дія в процесі розгляду справи також може обумовлюватися намаганням залякати опонента або реальною помилкою в підрахунках, наприклад обчисленням відсотків тощо. Досить часто збільшення позовних вимог провокується поведінкою опонента, коли зухвале поводження боржника дратує позивача і як наслідок він зазначає у заяві максимальний розмір шкоди. Іноді зміна представника також супроводжується збільшенням або зменшенням розміру позовних вимог, оскільки кожний фахівець має свою точку зору на доведеність певних обставин, визначення розміру моральної шкоди тощо. Тому такі фактори й проявляються в правовій позиції сторони.

На нашу думку, перелічені заходи можуть сигналізувати про можливість переходу до переговорів щодо укладання мирової угоди, оскільки позиція котрагента нестабільна. Навіть для позивачів та відповідачів, у яких склалися напружені стосунки, є практикою вироблені способи досягнення компромісу, коли за стіл переговорів сідають їх представники й об'єктивно зважують доводи кожної із сторін, переглядають перспективи подальшої конфронтації для кожної із сторін, рахують додаткові витрати часу, коштів та інші можливі ризики. Лише після досягнення домовленості між представниками і узгодження ними умов мирової угоди сторони запрошуються для підписання остаточного акту.

Щодо відмови позивача від позову, то цей захід нечасто має місце в цивільному судочинстві. Навіть коли був заявлений штучний позов, то провадження в цій справі має відволікти опонента від іншої справи або такий захід дозволить «торгуватися» з приводу основного позову тощо. Це положення обумовлене й тим, що адвокати та інші юристи йдуть до кінця в справі, коли їх заробіток вимірюється вчиненням кожної процесуальної дії зокрема, складанням процесуального документа, кількістю судових засідань, у яких вони брали участь. Тому можливі варіанти відмови позивача від позову можуть бути спричинені помилковим зверненням, коли його до цього підштовхнули або адвокат, або емоції. Існують випадки, коли перевтома та/або зневіра в позитивній перспективі вирішення справи стають причиною відмови від пред'явленого позову. Складно в такій ситуації рекомендувати особі продовжувати боротьбу, але виходом із неї так само може стати мирова угода сторін, що все ж таки буде кращим варіантом, ніж втрата матеріального права внаслідок відмови від позову.

Визнання відповідачем позову повністю або частково може обумовлюватися різними обставинами, зокрема способом зменшення судових витрат, коли в справі заявлена вимога про проведення експертизи, що може підтвердити певний юридичний факт на користь позивача, а витрати на експертизу ввійдуть до судових витрат і їх оплата може лягти тягарем на відповідача. Такий спосіб захисту прав відповідача може

стосуватися лише певної юридичної обставини чи позову в цілому. Визнання позову може бути спричинено й домовленістю позивача з відповідачем шляхом пред'явлення штучного позову, коли відповідальність лягатиме на третю особу або таким чином буде виведено майно з-під арешту тощо. Перелічити всі варіанти причин, які стають передумовою для визнання позову, складно, зокрема в тому випадку, коли позивач пред'явив позов, у якому значно занижена його ціна.

Одне цілком очевидне: визнання позову повністю призведе до вирішення справи на користь позивача і задоволення його вимог в повному обсязі. Але такий варіант поведінки відповідача пояснити складно, якщо альтернативою такого визнання може бути мирова угода, де можна досягти хоча б мінімальних поступок. Тому, на нашу думку, повне і безумовне визнання позову має спонукати до пошуків першопричин такої поведінки.

Так само складно пересічним громадянам зрозуміти, коли і чому має відбуватися зміна предмета або підстави позову, а також пред'явлення відповідачем зустрічного позову. Останні потенційні стратегічні засоби «переналаштування» правової позиції в справі нечасто використовуються не тільки через складність сприйняття їх правового значення, а й тому, що зміна предмета або підстави позову свідчить про помилковість із самого початку обраної стороною чи її представником правової позиції, якщо інше не було запрограмовано при пред'явленні первісного позову для дезорієнтування опонента або з інших стратегічних міркувань.

Так, про складність поняття «предмет позову» свідчить абз. 2 п. 9 Постанови № 5 Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду: «У позивача суд повинен з'ясувати предмет позову (що конкретно вимагає позивач), підставу позову (чим він обґрунтовує свої вимоги) і зміст вимоги (який спосіб захисту свого права він обрав)»². Водночас у абз. 4 п. 15 цієї ж Постанови встановлено: «Крім передбачених частиною другою статті 133 ЦПК способів забезпечення доказів (допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням), суд залежно від предмета позову може застосувати й інші способи (одержати пояснення сторони, які вона дає як свідок, заборонити дії, внаслідок яких знищуються докази, вилучити на час розгляду справи докази тощо)». Тобто в абз. 4 п. 15 Постанови, на думку автора, має йтися про предмет доказування, а в абз. 2 п. 9 Постанови - предмет позову та зміст вимоги практично розкриті як тотожні поняття. Отже, пересічним громадянам важко буде сформулювати ці поняття і відповісти на питання, що ж вони мають на увазі під предметом позову, а що під його змістом. Автор не вважає за доцільне ґрунтовно аналізувати

² *Постанова № 5 Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду»*. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/3bbb0ab0220f6b9bc22575de004e6fc0?OpenDocument>

це питання після того, як це зробили вчені - процесуалісти³ хоча і в їх думках є спірні моменти. Зокрема, Р. Лемик та Я. Гасяк під підставами позову розуміють обставини, якими позивач обґрунтовує свою вимогу, а також факти, що підтверджують ці обставини. Такими обставинами можуть бути лише юридичні факти, тобто факти, які зумовлюють певні правові наслідки: виникнення, зміну чи припинення правовідносин. Тому до підстави позову не можуть входити обставини, які виступають доказами в справі...⁴. Тут кардинально не можна погодитися з думкою про те, що обставини здатні виступати доказами в справі.

Отже, якщо навіть у фахівців виникають проблеми із застосуванням понятійного апарату, то чи можна вимагати і з'ясувати у позивача зміст перелічених складних понять? Одне очевидне: найпростішим прикладом зміни предмета позову буде вимога повернення речі в натурі позивачу, а у разі її істотного пошкодження відбудеться зміна вимоги на компенсацію її вартості й моральної шкоди. Підставою для такої вимоги може стати завершення або припинення договору оренди тощо.

Автор вважає, що спосіб відновлення права здатні визначити фахівці, тому і мирова угода між сторонами має укладатися з урахуванням предмета спору та його підстав і ці елементи повинні зазначатися в умовах мирової угоди. Коли ж вони змінюються в угоді щодо первісно заявлених вимог, то й у заяві про зміну або уточнення позовних вимог мають зазначатися причини, які суд має з'ясувати.

Навіть досягнення певного рішення суду може іноді розцінюватися як тактичне завдання, коли стратегічна лінія опонента зводиться до отримання більш вигідного варіанту врегулювання спору, про який ні суд, ні опонент не здогадуються. Наприклад, чи можна продати частку в спільній сумісній власності? Звісно, можна, але з певними ускладненнями, пов'язаними із забезпеченням переважного права на придбання частки (ст. 362 ЦК), але хто і за які кошти захоче купувати віртуальну частку, яка не виділена в натурі і потім судитися за визначення такої частки в натурі? Тому в сучасному цивільному судочинстві мають місце справи про виділення частки в праві спільної часткової власності в натурі. Традиційно проти таких позовів заперечують інші співвласники майна, оскільки за наступним кроком з продажу частки квартири їх власність (квартира) перетвориться на комунальну. Потенційно це не вигідно й позивачу, оскільки квадратний метр в такій квартирі коштуватиме на одну третину менше, ніж в приватній. Отже, рішення про відмову в задоволенні позову про розподіл житлової площі квартири в натурі процесуальні противники сприймають як перемогу, але це Піррова перемога. Потім за нотаріальною

³ *Осокина Г. Л.* Иск (теория и практика). Москва: Городец, 2000. 192 с.; Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.; *Пуль С.І.* Особливості зміни предмету позову у цивільному судочинстві. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/756/FP_%D0%9F%D0%A3%D0%9B%D0%AC_2014_4.pdf?sequence=1&isAllowed=y; *Штефан М.Й.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: ВД «Ін Юре», 2005. 624 с.

⁴ *Лемик Р., Гасяк Я.* Проблемні питання порадку та умов зміни предмета або підстав позову в цивільному судочинстві України. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/01/3.pdf>

схемою робиться пропозиція обміну квартири або викупу частки та всі інші можливі варіанти врегулювання спору, а наступний позов про примусовий продаж квартири і розподіл коштів розставляє все на свої місця, оскільки інших варіантів врегулювання спору не залишається. Тобто стратегічна лінія поведінки позивача базується на стереотипному сприйнятті поведінки опонентів, яка зводиться до того, що вони все заперечуватимуть і на жодні варіанти мирного врегулювання спору не погодяться. Тому сторони за таких умов приходять до найгіршого для них варіанту вирішення спору.

Тому потрібно об'єктивно розглядати і співставляти доцільність ухвалення рішення суду по суті спору чи піти на взаємні поступки шляхом укладення мирової угоди. Дійсно, рішення суду може бути єдиним способом врегулювання спору, коли одна із сторін не бажає будь-якого мирного врегулювання спору навіть у тому випадку, коли діятиме собі на шкоду і перспектива виграшу справи виглядає сумнівною. Однак слід враховувати різні типи характерів людей, рівень їх кругозору, освіти, вплив на них їхніх представників (адвокатів) тощо, щоб усвідомити: з частиною позивачів або відповідачів спілкуватися щодо мирової угоди неможливо, принаймні на перших стадіях розгляду справи. Це можна пояснити й тим, що багато хто з пересічних громадян наївно вважає, що один раз прийти до судового засідання не складно, а те, що таких засідань може бути дуже багато, досить часто їм не повідомляють. Більше того, таким особам не роз'яснюють позитивні й негативні сторони рішення суду, яке може бути оскаржене, розглядатися тричі касаційною інстанцією протягом декількох років тощо.

Саме тому об'єктивно слід визнати, що за правовим змістом рішення судів за декількома параметрами є гіршими, ніж мирові угоди, що обумовлюється складністю доведення певних юридичних фактів. Дуже складним і багатоаспектним є поняття «моральна шкода», яке в науці тільки формується, а у цивільному судочинстві розмір мирової угоди фактично визначається суддею на власний розсуд. Не менш складним правовим явищем є принцип верховенства права, зловживання правом, деліктна відповідальність та багато інших інститутів, які мають складні теоретичні основи та незначну судову практику. Тому їх застосування в реальному цивільному судочинстві потребує неординарного доведення, щоб суд погодився з позицією сторони.

Негативним для обох сторін може стати й рішення суду, коли суди після тривалих засідань частково задовольняють позови і беруть за основу не позиції позивача та відповідача, а третю позицію – рішення суду, ухвалене по подібних відносинах. Тому і позивачу, і відповідачу доцільно укласти мирову угоду, тобто зробити взаємні поступки добровільно, оскільки вони в період перемовин будуть орієнтуватися, на що можна розраховувати.

Рішення суду порівняно з мировою угодою, на нашу думку, можна вважати менш стабільним, оскільки суди досить часто допускають при їх ухваленні помилки, які можуть стати причиною звернення до вищих інстанцій за їх оскарженням. Коли ж судом визнається мирова угода, то сторони самостійно визначають її умови, своїми підписами підтверджують

згоду з ними. Отже, в наступному буде складно обґрунтувати, чому мирову угоду слід визнати недійсною. Тут автор погоджується й з позицією О.В. Бобровника щодо доцільності залучення до безпосередньої участі в мировій угоді третіх осіб⁵, і на її розвиток можна навести додатковий аргумент: у такий спосіб зменшуватиметься кількість осіб, які в наступному зможуть її оскаржити.

Значна частина боржників розраховує на те, що рішення судів в Україні погано виконується, і це дозволить уникнути відповідальності. Дійсно, переважна більшість громадян досягають бажаного результату – отримують виконавчий лист і вважають, що їм адвокат більше не потрібен. Саме тому у виконавчому провадженні мало укладається мирових угод, але це істотна помилка. Наприклад, боржник живе в орендованій квартирі, гарно одягається, добре харчується, але ніде офіційно не працює, не отримує доходу і вважає, що він не нестиме будь-якої матеріальної відповідальності по боргах, зокрема по аліментах, з відшкодування завданої шкоди тощо. З такою особою важко або навіть неможливо вести переговори щодо добровільного відшкодування шкоди, якщо його міф про безвідповідальність не буде розвіяно. Для цього достатньо проаналізувати санкцію ст. 382 КК, де встановлена відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню. Санкція цієї норми передбачає покарання штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років. Якщо позиція відповідача- боржника базується на відсутності коштів, то при притягненні до кримінальної відповідальності залишається лише одне положення - позбавлення волі на строк до трьох років, на чому й можна наполягати в кримінальному процесі. Таким чином, рішення суду в цивільній справі буде мотивуватися відсутністю офіційних доходів (коштів), а при неофіційних переговорах виникає можливість досягти реальних і швидких виплат боргу, оскільки для того, щоб боржник не був позбавлений волі, борги на різних умовах можуть виплатити родичі, за цінного працівника – роботодавець, який у наступному зможе вирахувати внесені кошти з його заробітної плати тощо.

Тому об'єктивно сторонам краще домовлятися й укладати мирову угоду, ніж вірити і розраховувати, що досвідчений адвокат зможе довести відсутність матеріальної відповідальності, коли вона чітко визначена у кредитному договорі. Можуть мати місце випадки, коли адвокати, а можливо, й суд, зловживаючи своїми правами та обов'язками, ухвалить рішення, яке буде нестабільним і може багаторазово переглядатися з усіма негативними наслідками для боржника.

Tkachenko Maria. Changes in lawsuit, settlement agreement and judicial decision: advantages and disadvantages

The article is devoted to some aspects of the implementation of the parties' rights in

⁵ Бобровник О.В. Треті особи в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 22 с.

the specific and procedural means, such as increasing or reducing the amount of claims, rejecting a claim, recognizing a claim in full or in part, as well as prospect of concluding an settlement agreement. The advantages and disadvantages of these rights and means in comparison with each other are considered.

The author notes that the parties in the process both have as a complex of general rights, and a set of special cases (Article 31 of the CPC), in particular, which includes the right of the parties to conclude a settlement agreement. When, according to Art. 31 The CPC of the plaintiff increases or decreases the amount of claims, refuses to sue, and the defendant recognizes the claim in whole or in part, then there are strategic rearrangements of the legal position of the parties in the case. The implementation by the parties of the listed special rights and procedural means, through which it takes place, is due to a certain sense and certain reasons.

It is indicated on the necessity to objectively consider and compare the feasibility of adopting a court decision on the merits of the dispute or to resort to mutual concessions by concluding a settlement agreement. Indeed, a court decision may be the only way of settling a dispute when one of the parties does not want any peaceful settlement of the dispute, even if it works to the detriment and the prospect of winning the case looks too questionable. However, it is necessary to take into account the different types of people's character, their level of outlook, education, influence on them by their representatives (lawyers), etc., in order to realize that it is impossible to communicate with the part of plaintiffs or defendants about a settlement agreement, in any case, at the first stages of consideration of the case. Also, usually no one explain the positive and negative aspects of the court decision to parties, which can be appealed, to be considered three times by the cassation instance over several years, etc.

Keywords: claim, change of claim, settlement agreement, judicial decision, civil process.